

August Šenoa kao operni kritičar

Hubert Pettan

(Nastavak)

10) Vodstvo kazališta

Drago nam je javiti, da su poslovi našega kazališta svedeni u red. Navodi kako je preuzvišeni g. ban Ivan Mažuranić sazvao u vezi s kazalištem mnogobrojnu konferenciju... Po proračunu drama bi ostala netaknuta, a kod opere mislilo se prištedjeti 3.000 for., da se za prve operne struke angažira samo po jedna sila. Tečajem rasprave ipak se vidjelo da se tako ne bi postiglo uspjeha, te je zaključeno, da se angažira dvije prve pjevačice (soprani), dva prva tenora i 1 komični bas; od ostalih solista (alto, bas i bariton) po jedan. — Dok sabor odlučio o uređenju stalne uprave i pokriću manjka, vlada će rukovoditi upravu; vještački odbor pripremit će buduću sezonu (br. 25 od 20. 6. 1874). U slijedećem broju Vijenca (br. 26. od 27. 6. 1874) Šenoa piše o sastanku — po nalogu svijetloga bana — kod presv. g. Jovana Živkovića, a kome su prisustvovali Žigrović, Farkaš, Blažić, Halper, književnici Jurković, Marković, Šenoa i Tomić i blagajnik kazališta M. Božurić. Do saborskog rješenja upravu će voditi vladin povjerenik i uz njega odbor vještaka za dramu i operu. Njihov je zadatak sastaviti godišnji repertoar i angažirati svekoliko društvo. Dosadašnji povjerenik g. Vardijan dao je ostavku, koja je i primljena. U broju 28. od 11. 7. 1874. javlja da je ban imenovao odbor, čiji je predsjednik Žiga pl. Farkaš, predsjednik sudbenog stola, nabrava ostale članove odbora, a Tomić će obavljati upravne tekuće poslove kao povjerenik vlade. No već u prosincu iste godine dolazi do promjena: »Provizorna uprava... promijenjena je opet, kako se veli, do sabora«. Dramaturg Tomić dao je ostavku, mjesto nije popunjeno. Mjesto jednog odbora bit će odsele tri: Gospodarski (Farkaš, Rašić i Božurić), artistsko-literarni za dramu (Žigrović, Trnski, Jurković, Šenoa i Vezjak) i operni (Žigrović, Blažić, Zlatarović, Plon i Herrheiser). Dalje govori o zadacima dramskog i opernog odbora; članova ovih odbora nemaju slobodan ulaz u kazalište. Opera smije se pjevati samo srijedom i subotom, ostale dane samo drama. Ravnatelj drame je Mandrović i on s gospodarstvenim predsjednikom pravi mjesečni repertoar. On dijeli uloge, priređuje i ispravlja komade. Zajc je ravnatelj opere, on ima birati opere (s privolom gospodarskog odbora), pa ih »scenirati«; ujedno vrši zapt nad svim pjevačima.

U Vijencu br. 47. od 21. 11. 1874. Šenoa izvješćuje, da je saborski odbor izradio zakonsku osnovu o kazalištu, ali je nije dospio predložiti saboru. Saborski odbor odustao je od odborske uprave te kazalištem imaju u buduće upravljati intendant i dva ravnatelja (dramski i operni). Po Šenoi je taj način uprave svakako bolji od zapletene odborske uprave.

U broju 4. od 23. 1. 1875. spominje pok. Ivana Dežmana, koji je sa nekoliko prijatelja nastojao udariti trajan temelj kazališta. Dežmanova osnova je uredba udešena prema ostalim zemaljskim kazalištima. Nakon dvije godine došla je ova osnova pred sabor i bila je zabačena. Vlada je izjavila da ne može uza nj pristati, jer da nema novaca. Sabor je prepustio vladi da po volji uredi kazalište. Donijeta je provizorna uredba pa su se književni i glazbeni odbornici zahvalili. Sprema se nova uredba, »pa će se i gospodarski odbornici zahvaliti, kako doznajemo«. Kazalište u to doba stoji zemlju godišnje 32.000 for.

»Mi uistinu ne razumijemo te operne operacije, niti ne nalazimo u njoj logike... govoriti nam je o gospodarstvenoj strani... Mudro trošiti znači mnogo dobiti, u malom stiskati i cincariti znači o veliko gubiti«. Da se malo prištedi, pjevače se kasno angažira, te ne mogu naučiti novih opera, za baritona zna se već sada, da će ga se morati zamijeniti drugim, koji će opet morati sve iznova učiti. Glede tenora spominje »žalosno... iskustvo od prošle sezone« (angažiralo se tenora Lendinaru, a nije se zadržalo Ravertu). »Kad staru operu snova učiš, potrošit ćeš vremena, koliko za novu... osobito kad novi članovi i jezik učiti moraju. (br. 35. od 28. 8. 75). Vikalo se prije s neke strane na odbor, da ne umije gospodariti, jer da su literati rastrošni ljudi. Počelo se štedjeti. Kako? Članovima artistskog odbora, kojima je zadaća, da kontroluju predstave, bude uskraćen slobodan ulaz u kazalište. Štedjelo se dalje, kako vidjesmo kod Nollija — a moral? Prazne lože. Šteta od nekoliko tisuća forinti!... naše kazalište kraj takovih eksperimentacija ne vrši zadaće, za koju narod 36.000 for. plaća (br. 38. od 18. 9. 1875). U broju 14. od 1. 4. 1876. povodom sazivanja anketnog povjerenstva za narodno kazalište Šenoa piše: »Posve je naravski, da skup od 30—40 lica raznog pravca i gledišta ne može izraditi jedinstvenu organizatornu osnovu in pleno«. Navodi u šest točaka uvjete opstanaka narodnoga kazališta. U broju 24. od 10. 6. 1876. spominje, da je ban prema zaključku sabora sazvao anketno povjerenstvo [od 16 lica], da izradi shodne prijedloge, kako bi trebalo kazalište urediti. Povjerenstvo je 1. 6. vijećalo pod predsjedanjem bana (ukloniti deficit, opstanak opere uz dramu, osigurati potpuni razvitak drame, kazališna uprava). Izabran je pododbor od 3 lica (Žigrović, Miškatović i Šenoa), da izrade prijedlog za anketnu raspravu. — ... o uspjehu ove godine ovisit će, hoće li se uprava i nadalje povjeriti privatnim rukama, uz nadzor zemlje dakako, hoće li nadalje ostati opera i drama ili će se opera raspustiti. Mi smo uvijek tvrdili, da je tomu [deficit] kriva birokratička uprava toga umjetničkoga zavoda... Ovoj sezoni ima se s umjetničke strane mnogo toga prigovoriti, ali razborita kritika... ispituje, da li je sama uprava tomu slabijemu uspjehu kriva, ili imade li drugih od nje neodvisnih razloga... opernom osoblju bilo je otkazano prije negoli je bilo odlučeno pitanje, hoće li opera ostati ili neće. To je bila prva nespretnost, prva neprikladna za novu upravu... kao daljnje poteškoće navodi Šenoa: Kazalište je novoj upravi dano samo na godinu dana... samo onaj zakupnik smije uložiti više novaca, koji može duže vremena iz zakupnog objekta koristiti koristiti. — ... Kazalište je novoj upravi predano istom u svibnju, kad su već bolji članovi po ostalim kazalištima angažovani... g. Mandrović opetovano putovao ne samo u Beč, nego i u Milan, pa se u to vrijeme nije ništa boljega našlo... Sezona bila je istinabog slabija od prijašnje... Ali to je pokusna godina... može se već sada... reći, da naše kazalište ne će imati deficita, pače da će imati viška... po valjanom gospodarstvu... dokazana je dakle netemeljitost mnijenja, da je hrvatska opera kriva deficitu... nema razloga, da se opera dokine... Nadzorni odbor zaključio je stoga predložiti vladi, neka sadanjim upraviteljima povjeri upravu na daljnjih pet godina pod strogim nadzorom odbora, koj' će imati konačno odlučiti o engagementu i repertoaru (br. 9. od 28. 2. 1880). Lanj bijaše glavna pogreška, da se je prekasno odlučilo, kakova će uprava biti (a to se radi već jedno 18 godina)... budu li

se pjevači opet angažovali na godinu dana, opet će se otvoriti stara rana. Sama sezona bit će slaba, a na izmaku iste imat ćemo iznova krizu, a takove krize zatiru kazalište... ne valja ni birokratsko upravljanje kazališta, ni puka privatna špekulacija... mora se imati odvažnosti, da se kod nas kazališno pitanje radikalno riješi. Glavne točke te zagonetke jesu: Novo kazalište, mirovinska zaklada i dramsko učilište. Samo uz ove uvjete može se čovjek nadati pravomu napretku (br. 15. od 10. 4. 1880).

Pitanje kazališne uprave riješeno je bansom naredbom »koju su dnevni listovi već priopćili. Dosadašnji način uprave u nekim točkama bitno je promijenjen. Kazalište stajat će pod upravom vlade posredno. Neposredno rukovodi upravu odbor od 4 osobe, sa konzultativnim glasom, i predsjednik odbora, koji je egzekutivnim organom vlade. Dramu vodi ravnatelj drame (Mandrović), operu ravnatelj opere (Zajc); ekonomičke poslove vodit će također Mandrović. Odbor: predsjednik presv. g. dr Marijan Derenčin, odbornici Dinko Blažić, Janko Jurković, August Šenoa i Ladislav Mrazović. Odbor je pozvan po »svijetlom banu« da predloži u najkraće vrijeme mirovinski statut. Izrađen — u glavnim točkama — iz osnove, koju je 1883. izradio saborski odbor. Zajcu će se osigurati »stalno mjesto sa mirovinom, kako je taj vrli, za našu umjetnost zaslužni muž i zavrijedio«... Eventualni dobitak pripasti će ravnateljima na jednake dijelove (br. 16. od 17. 4. 1880).

... Pošao je predsjednik kaz. odbora, presv. g. dr M. Derenčin u Milan, da razvidi, kakvih bi se ondje opernih pjevača ili pjevačica naći moglo za hrvatsku operu (br. 21. od 21. 5. 1881).

11. Opstanak opere

Veoma često — tokom cijele šenoine kritičarske djelatnosti u Vijencu — provlači se pitanje opstanka opere, čemu pridaje veoma veliku važnost; u mnogim pojavama nazrijeva se i skrivenu opasnost za njen opstanak.

Naše kazalište ima dvije osebne družine, što je svakako potrebno... Dugo se o tom radilo, mukom se to izradilo. Volimo hrvatsku operu uz dobar orkestar kroz cijelu godinu, negoli talijansko ili njemačko društvo za skupe novce... Drugo: Kako se može zahtijevati, da se u Hrvatskoj ne goji dramatična glazba, kojoj je pravo mjesto kazalište. I konačno, kakav da bude odnošaj među operom i dramom na našem pozorištu... Drama i opera valja da imaju jednako pravo (br. 48. od 29. 11. 1873). Vijeća se o tom, imade li se naša opera raspustiti ili nema. Za tri mjeseca ima nova sezona početi, gdje bi potpuno osoblje imalo pjevati nove opere. To je dakako nemoguće (br. 23. od 6. 6. 1874). Opernom društvu i Zajcu je otkazano, a opera ipak ima ostati. Kaže se da je povjerenstvo vijećalo o deficitu, što ga je »regenerator naše dramatične umjetnosti« g. Ivan Vardijan pribavio našem kazalištu, da g. I. V. — ni pošto bivši odbor. Ne zna se što je povjerenstvo zaključilo, jer nije bio pozvan ni jedan glazbenik ni književnik. Povjerenstvo se upustilo u organizovanje kazališta, premda je saborski odbor izradio potpunu osnovu i zakonski članak o kazalištu. Vardijan je počeo organizovati našu buduću operu. Zbor i orkestar se razilaze. Jamačno će za mjesec dana naći druge pjevače, ravnatelja, zbor i orkestar — makar samo sa fotografije. On će naći osoblje, koje sve dosadašnje repertoarne opere umije hrvatski pjevati, koje će tražiti manju plaću, nikakav putni trošak, koje će za dva mjeseca naučiti nekoliko novih opera, te u 50 predstava zaslužiti kazališnoj blagajni 13.000 for. da se pokrije deficit... djelo kojemu je trebalo toliko rodoljublja, briga, misli, borbe, novaca narodnih, koje je u narodnom obziru za Zagreb od neprocjenjive važnosti, kako se to djelo raspada pod nevještim rukama pojedinaca. Ne možemo, ne smijemo šutjeti. Suteći počimili bi velik grijeh. To pitanje je prevažno za nas... treba... razumno sve sile upo-

trebiti, a toga g. Vardijan nije radio... Zajcu je otkazano! Zajcu, koji je stvorio našu operu, a ne g. Vardijan... Šenoa se obraća banu, »najumnijem sinu našega naroda« i njegovom doglavniku presv. g. J. Živkoviću da mudrošću svojom izvedu to pitanje iz labirinta, te da bude prevarena nada onih zlobnika, koji potajno našem kazalištu opijelo pjevaju (br. 24. od 13. 6. 1874). Drago nam je javiti, da su poslovi našega kazališta svedeni u red (br. 25. od 20. 6. 1874). Kod te zbilja vrsne predstave [Robert ņavo] nametnu nam se nehotice briga, kolika da bi šteta bila, da se po prijedlogu g. savjetnika Halpera opera raspusti. Mi se tvrdo nadamo, da se želja g. vladina izvjestitelja ispuniti neće. — (br. 45. od 4. 11. 1876). U istom broju Vijenca pišući o anketnom povjerenstvu za narodno kazalište navodi:... Velemožni g. Mirko pl. Halper, vladin izvjestitelj narodnoga kazališta predložio da se opera raspusti, zadrži drama uz potporu od 16.000 for., a druga polovina sadašnje potpore (16.000) da se svake godine metne na stranu za gradnju budućeg kazališta, upravu predati privatnom pohvatniku. Pododbor kome je taj prijedlog povjeren, ne će pristati ni na jednu točku prijedloga g. vladina izvjestitelja.

Naša opera postojat će i nadalje, toliko možemo izvjesno reći, al' osoblje, kako se čini, izmjenit će se znatno (br. 12. od 23. 3. 1878).

Danas nam je zapala vrlo žalosna dužnost, da pišemo osmrtnicu domaćoj stalnoj operi. Uredovne novine oglasile su posve stalno, da će se naša opera raspustiti i vladin povjerenik dobio je već nalog, da otkáže svim članovima opere. Razlog, da je naš dramski zavod (= kazalište) tako osakaćen, jest deficit od 4.000 for... i radi toga je... presvijetli g. predstojnik nutarnjeg odjela Jovan pl. Živković pod svaki način radio o tom, da se opera dokine... zagrebačkoga općinstva kosnula se je ta vijest toli nemilo, da ne možemo opetovati onih riječi, kojima je taj glas pozdravljen bio... je naše kazalište potisnuto natrag za 20 godina, da je jednim potezom pera... uništeno ono, što se je gradilo kroz nekoliko godina u najnepovoljnije vrijeme... Mi ne shvaćamo, da se radi 4.000 for. mora napustiti glazbena drama, koja ne bješe stvorena za 8 županija, već za cijeli hrvatski narod. Mi smo uvjereni, da se je moglo namočiti te 4.000 for. Šenoa navodi da je sabor prijašnjih godina odobrio i veće deficite. »Pa je li se kušalo da i krajiška vlada nešto doprinosi? Je li se kušalo uteći se u darežljivu milost vladaoča?« Spominje kako je mađarsko kazalište za nekoliko godina imalo nekoliko milijuna deficita »pa je l' tko smio pomisliti, da se dokine mađarska opera?« Mađarsko kazalište u gradu od 200.000 žitelja dobiva od zemlje nekoliko stotina tisuća for. godišnje potpore, a od kralja 60.000 for. »Luksum, da! al' takav luksum diže narod na kulturnu visinu... novci za taj luksum uloženi nisu propali. Ne valja uvijek mjeriti samo 8 županija, jer po tom mjerilu ne bi trebalo ni sveučilišta, ni muzeja, ni galerije...« Dalje navodi koliko se troši za koretešaciju, za tuđe novinare. Zagreb ima dvije vlade, dva vrhovna sudišta, dva banska stola, a ne može imati jedno potpuno kazalište radi 4.000 for., što nije više nego plaća jednog jedinog višeg činovnika. Navodi u 7 točaka zašto zagovara hrvatsku operu. »... Koliko je domaćih osoba lišeno svagdanjeg hljeba... što se kani sa našim skladateljem Zajcem, koj' je ostavio svoje prijašnje zvanje, prenio svoju egzistenciju u Zagreb. Zar se zbilja misli, da se takav čovjek može naprosto napustiti? ... Račun, da će se ukinućem opere puno prištedjeti, jest posve kriv... Mi to napisasmo po najboljem uvjerenju, pa ako se na te reke... i nitko obazirao ne bude, to će budućnost dokazati, da je istina, što smo nagovijestili (br. 16. od 19. 4. 1879). Bojazan za opstanak opere — kako je to njemački zagrebački dnevnik pisao — nije podnipošto temeljita. Za novce dobiva se pjevača... (br. 20. od 17. 5. 1879). Preuzv. g. ban ne pristaje na ukidanje opere (br. 15. od 10. 4. 1880).

(Nastavak slijedi)